

Institute of Development and Education for Africa (IDEA), Incorporated

A Debate on Democracy and Self-Determination by the Contending Parties of Tigray

Ghelawdewos Araia, PhD August 26 2020 ገላውዴዎስ አርአያ ዶ/ር

ናይ ትግራይ ቅድመ-መረጃ ናይ ተነሳሽነት ክትዕ ኣብ ዲሞክራሲን መሰል ዓርሲ ርእሰ ውሳኔን

ብነሐሰ ፩፰ ፳፭ ዝተኻየደ ናይ ፓርቲታት ክትዕ ኣዝዩ ስልጡንን ዘዐግብን ኣብ ርእሲ ምንባሩ ዕዙዝን ዕምቆት ዘለዎም ርእሰ ነገራትውን ሒዙ ቀሪቡ እዩ። እዚ ኣብ ዲሞክራሲን ዓርሲ ርእሰ ውሳኔን ዝተኻየደ ምይይጥን ክትዕን ትምህርታዊ ትሕዝቶ ከም ዝነበሮ ድማ ዘጠራጥር ኣይኮነን። ግን ዝኾነ ይኹን ናይ ወዲ ሰብ ኣተሓሳስባ፣ ርእይቶ ወይ ድማ ንጥፊታት ፍፁማዊ ብዝኾነ መገዲ ክቐርብ ስለዘይክል ነቐፌታዊ ድጋፍ ምቕራብ ኣድላዩ ኮይኑ ስለዝረኹብክዎ ዘለኒ ርእይቶ እነሆ የቐርብ ኣለኹ።

ከም ኣብ ላዕሊ ተጠቂሱ ዘሎ ንመጀመርያ ጊዜ ናይ ተጋሩ ፓርቲታት ቅድመ-መረጃ ክትዕ ስለተኻየደ፣ ድሕሪ ደጊም ኣብ ታሪኽ እናተዘከረ ኣብ ርእሲ ምንባሩ መጻኢ ትውልድታት ድማ ክጠቐስዎን ክዛረቡሉን እዮም። ነዚ ኣብ መዓላ ንኸውዕል ዝገበረ ውድብ ሕወሓት ድማ ከምስገን ይግበኡ።

ኣብቲ ናይ ክትዕ መድረኽ ዝተሳተፉ ፓርቲታት ሕወሓት(ወያኔ)፣ ሳልሳይ ወያኔ፣ ዓሲምባ ዲሞክራሲያዊ ፓርቲ (ዓዴፓ)፣ ባይቶና ዓባይ ትግራይ፣ ናጽነት ትግራይ እዮን። ብዙሕ ዓባይትን ኣገደስትን ነጥብታትውን ሒዞም ቀሪቦም፣ ኣብዚ ጽሑፍ'ዚ ትኹረት ንኸህልዎን ንዝመጽ ጊዜ'ውን ክጠቐሙ ይኸእሉ እዮም ዝበልክዎም ርእሰ ነገራት ጥራይ እየ ዘቐርብ፣ ገሊኡ ሓፈሻዊ ርእይቶ፣ ገለ ገሊኡ ድማ ማዕዳን ነቐፌታን እዩ።

ቅድም ቀዳድም ግን ንምንታይ በዚ እዋንዚ ኣብ ትግራይ መረጃ ኣድለየ ዝብል ሕቶ መሊሰ ናብቶም ኣዝዮም ኣገደስቲ ዝበሃሉ ነጥብታት ክሓልፍ እዮ። ኣነ ብወገይ ኣብ ኢትዮጵያ ሕገ መንግሥቲ ብዝፈቐደ መሠረት ምርጫ ክካየድ ኣለዎ፣ ክመሓላለፍን ክደናጎይን የብሉን እውን ኢሊ ሓሳብ ኣቐሪቦ ኔረ እዩ። ግን ከምቲ ዝተመነኸዎ ዘይኮነስ እዚ ብኣብይ ኣሕመድ ዝምራሕ መንግሥቲ መረጃ ንኸናዎሕ ስለዝወሰነ ኣዝዩ ኣተሓሳሲቡኒ እዩ፣ ብሓደ ወገን ድማ ኣብ ትግራይ መረጃ ክካየድ ምጂኑ ምስተረዳእኩ ኣገናኣዕ ትግራይ ክብል በቂዕ ኣለኹ።

እምበኣርክስ ናብተን ቀንዲ ነጥብታት ክኣቱ። ሓንቲ ዘካትዐት ቃል ወይ ስነ-ሓሳብ 'ወያኔ' ትብል እያ ኔራ፣ ናይ ወያኔ ወኪል "ወያኔ ማለት ርብሎሽን (ኣብዮት) ማለት እዩ" ክብል ከሎ ናይ ሳልሳይ ወያኔ ወኪል ድማ "ወያኔ ማለት ኒሕ ማለት እዩ" በለ። ብናተይ ርእይቶ ክልቲኦም ወኪልቲ ልክዕ እዮም፣ ምክንያቱ ብኒሕ ተላዒልካ ኣብዮት ከተካይድ ትኸእል ኢኻ። ክልቲኦም ወኪልቲ ብምንፅጻር ወይ ድማ ኣሰጂኹዓ/ኣቀማምጣ/ኣተኣታትዎ (context) ቃላት ክርእይዎ ኣይከኣሉን እምበር ብዓንተውኡ'ውን 'ወያኔ' ከም ቃል ወይ ስነ-ሓሳብ ዘካትዕ ኣይነበረን።

ካልእ ብዙሕ ተነጺሩ ክቐርብ ዘይከኣለ ኮንፈደራሽን ዝብል ስነ-ሓሳብ ኮይኑ ብባይቶና ዝቐረበ እዩ፣ ባይቶና ዓባይ ትግራይ 'ኮንፈደራሽን' ሓደ ኣካል ናይ ፖለቲካ ፕሮግራሙ ምጂኑ እዩ ዝሕብር። ኣነ ከምዝተረደኣኒ

ባይቶና እቲ ዝነበረ ናይ ኢትዮጵያ ፈደራል ሥርዓት ብዘወግብ መገዲ ንናይ ትግራይ ረብሓ ከማልእ ስለዘይከላለ፡ ብብቕዓት ናይ ህዝቢ ትግራይ መሰልን ረብሓን ከማልእ ዝኸእል ሥርዓት ኮንፈደራሽን እዩ ዝብል እዩ።

ምእንቲ ናይ ስነ-ሓሳብ ንፁርነት ክህልወና እምበኣር ‘ኮንፈደራሽን’ እንታይ ማለት እዩ? ብኸመይ’ከ ይግለጽ? ንዝብሉ ሕቶታት ክምልሱም ናብቲ ከምጽኦ ዝኸእል ሳዕቤናት ድማ ቀጸለ ክኣቱ።

ሙብዛሕትኡ ጊዜ ኮንፈደራሽን ክበሃል ከሎ ናይ ልዑላዊ ጉጅለታት ወይ ሃገራት ንሓደ ዓላማን ሓባራዊ ተግባርን ዝፈጥርዎ ሓድነት እዩ። ብውዕል ድሕሪ ምትእሥሳር ድማ ሓፈሻዊ/ጠቕላላ መንግሥቲ (General Government) ድሕሪ ምቕም ኣብ ቀንዲ ሓባራዊ ጥቕሚ ከም መከላኸሊ፣ናይ ወጻኢ ጉዳያት፣ ናይ ውሽጢ ንግዲ፣ ገንዘብ ወዘተ ብቲ ጠቕላላ መንግሥቲ ኣሳልጦ ይገብሩ። ዝኾነ ኸይኒ ግን እቲ ኮንፈደራሽን ብሓደ ገዛ ዘለዎ ፓርላማ ስለዝመሓደር ንኹሎም ኣባላት ዘመሓደር ሕጊ (law) ዘይኮነስ ብናይ ኣባላት ሃገራት ስምምዕ (interstate agreements) ስለዝመሓደር ብዙሕ ስሓቦን ጉተቶን ኣብ ርእሲ ምህላዉ ሥራሕቱ (ዕማማቱ) ንጡፍ ብዝኾነ መገዲ ከሳልጥ ኣይኸእልን። በዚ ምክንያት’ዚ ድማ ገሊኡን ሃገራት ከም ዩናይትድ ስቴትስ፣ ስዊትዘርላንድ፣ ጀርመን ዝሓመሰላ ሃገራት ካብ ኮንፈደራሽን ወጻኢን ብፈደራላዊ ሥርዓት ንከመሓደራ መሪጸን።

ካብ ዝማእዕበላ ሃገራት ንኣብነት ሃገራት ኣውሮጳ ብኣውሮጳ ሓድነት (European Union) ኣቢለን ዝፈጠርኦ ኮንፈደራሽን ክሰማምዐን ይኸእል እዩ። ገለ ገለ ናይ ፖለቲካ ሳይንቲስት ንኣውሮጳ ሓድነት ኮንፈደራሽን ይብልዎ፣ ሓደ ሓደ ድማ ፈደራሽን ይብልዎ፣ ኣነ ብወገነይ ናይ ልዕለ-ሃገራዊ መንግሥታት ሕብረት (supranational union) እዩ ዝብሎ። እቲ በልናዮ እቲ ብዘየገድስ ግን ናይ ኣውሮጳ ሃገራት ስለዝማዕበላ ብዝኾነ ዓይነት ሥርዓት እንተተኣሳሰራ የዋጽኦን እዩ። በዚ እዋንዚ ንዓና ዘዋጸና ናይ ኮንፈደራሽን ዘይኮነስ ናይ ፈደራሽን ሥርዓት እዩ። ነቲ ዝነበረ ፈደራላዊ ሥርዓት ኢትዮጵያ ብምምሕያሽ ግን ክልላዊ ብሄራዊ መንግሥታት (ትግራይ ሓዊስካ) ሰፊሕ ርእሰ-ምምሕዳር (greater autonomy) ክሓታ ይኸእላ እየን።

ናይ ባይቶና ህዝባዊ መሠረት ዘለዎ ምምሕዳር (grassroots politics) ግን ሙሉእ ብሙሉእ ክድገፍ ዘለዎ እዩ። ምክንያቱ ናይ ብሓቂ ናይ ህዝቢ ተሳትፎ ኣብ ፖለቲካ ይኹን ኣብ ናይ ወሳኔ ከይዲ ከምቲ ባይቶና ዝበልዎ ካብ ታሕቲ ንላዕሊ (bottom-up approach) ሥርዓተ-ምምሕዳር ምስ እንኸተል እዩ።

ካልእ ቁሩብ ኣሰከፍቲ ኮይነን ዝረኽብኩዎን ክልተ ነገራት እዘን ዝሰዕባ እየን፡- ፩) ናይ ምግንጻል ሕቶ፣ ፪) ናይ ትግራይ ታሪኻዊ ግዝኣታዊ መጠን። እቶም ተነሓነሕቲ ፓርቲታት ናይ ምግንጻል ሕቶ ኣየቕረቡን፣ ግን ኣብ ክትዓቶም ናይ ትግራይ “ነጻ ሃገራዊነት” ብዝተኣመተ መገዲ የቕርብዎ ስለዝነበሩ ከየሰከፈኑ ኣይተረፈን። ኣብ መጨረሻ ግን ደሓን ይእቶ ናይ ናጽነት ትግራይ ተወካሊ ኣዝዩ ብዝነጸረ መገዲ ንሱ ዝውክሎ ፓርቲ ናይ ምግንጻል ሕቶ ከምዘየልዓለን ከምዘይብሉን ነገሩና ኣሎ። በዚ ኣጋጣሚ’ዚ ድማ ንመራሕቲ ህወሓት ከመስግኖም እፈቱ፣ ድሕርዚ ኹሉ ጸገማትን ኣብ ህዝቢ ትግራይ ዝወረደ መጥቓዕትን ናይ ምግንጻል ሕቶ ዘይምቕራብም። ናይ ምግንጻል ሕቶ ይኹን መሰል ብዝምልከት ቅድሚ ሕጂ ኣብ እተፈላለዩ ጽሑፋተይ ይኹን ኣብ ዝሃብክዎ መደረታት ኣቕሪብ ኔረ እየ፣ ካብ ጥቕሙ ድማ ጉድኣቱ ከምዘመዝን ሓቢረ ኔረ እየ።

ናይ ትግራይ ታሪኻዊ ግዝኣታዊ ስፍሐት ወይ መጠን ብዝምልከት ገለ ተነሓሕቲ ሰሜን ሱዳንን የመንን የጠቓልል ከምዝነበረ ሓቢሮም። እዚ ኣበሃህላ'ዚ ግን ጥንቃቄ ከድልዮ እዩ። እቲ ዝተባህለ ታሪኻዊ ግዝኣት ናይ ኢትዮጵያ ታሪኻዊ ግዝኣት ተባሂሉ እዩ ክቐርብ ዘለዎ፣ ንሕና ተጋሩ ድማ ንኢትዮጵያ ስለዝፈጠርና ናይ ኢትዮጵያ ታሪኽ ብዘይ ትግራይ ክትረኽ ኣይኽእልን፣ ስለዚ ንሕና ተጋሩ ብኢትዮጵያዊነትና ክንኮርዕ እዩ ዘለና (ትግራይ ዝሃነጸቶ ኢትዮጵያዊነት)፣ ትግራይነትና ኣብ ዝኸደና የብሉን፣ ንኢትዮጵያ ሒዝካ ናይ ትግራይ ረብሓ ምድንፋዕ ድማ ይከኣል እዩ፣ እኳ ደኣ ዓቢ ዓዲ ምስ እትሕዝ ኣብ ናይ ዓለም ዕዳጋ ክትሳተፍን ክትወዳደርን ትኽል፣ ንሸቶ ጅንካ ግን ዕላጁ ብዙሕ እዩ፣ ናይ ዓለምለኽ ፖለቲካ ኢኮኖሚ (global political economy) ክውንነት፣ ሓቕነት፣ ጭቡጥነት ነቲ ዝበልከዎ ዘንጸባርቑ እዩ። ኣብ ርእሲ'ዚ ምፍልላይ፣ ምፍንጫል፣ ምፍታሕን ናይ ምስዓር ወይ ምፍሻል ምልክት እዩ፣ ናይ ዓወት ምልክት ኣይኮነን፣ ስለዝኾነ ድማ ብናተይ ርእይቶ ብተበግሶን መሪሕነትን ሕወሓት ካብ ሙሉእ ኢትዮጵያ ተኣኪቦም ዝነበሩ ናይ ፈደራል ሓይልታት እንደገና ኣኻኺብካ፣ ኣደላዲልካ፣ ኣሓይልካ ነቶም ብብልጽና ፓርቲ ዝምርሑ ምስኪን ኣባላትን ዝገተቱ ተበለጽቲ ወልቀሰባት ኣሃዳውያንን ከም ዝሰዓሩን ዝብተኑን ምግባር ቅኑዕ ናይ ቃልሲ ስትራቴጂ እዩ ይብል። እዚ ስትራቴጂ'ዚ ኣብ ናይ ብሄር ብሄረሰብን መሰልን ድሌትን ዝተመሰረተ ስለዝኾነ ንህዝብታት ኢትዮጵያ እንደገና ናይ ምጥርናፍ ክእለት ንኸህልዎም ጥራይ ዘይኮነስ ንኣሁዳውያን ዘጨንቕን ድቃስ ዝኸልእንውን እዩ ክኸውን።

ናይ ዓሲምባ ዴሞክራሲያዊ ፓርቲ (ዓዴፓ) ተወከልቲ ናይ ሰላም ፍታሕ ንሸግራት ዝብል መሠረተ-እምነት ወይ ድማ መትከል (principle) ካብ ኩሉ ዝሓሸን ዝበለጸን ናይ ጸገማት ኣተኣላልያ ስልቲ እዩ፣ ዓዴፓ ምስ ኤርትራ ከይተረፈውን ብሰላም ምፍታሕ ዝብል ጭርሖ ኣቐረቡ ኣሎ። እዚ ሙሉእ ብሙሉእ ዝድገፍ ሓሳብ ኮይኑ ኣፈታትሕኡ ባዮናይ መገድን መልክዕን ዝብል ግን ተነጺሩ ክቐርብ ኣለዎ። እዚ ናይ ሰላም ፍታሕ ምስ ኤርትራ እንተ ዕዉት ኮይኑ ድማ ኢትዮጵያን ኤርትራን ብኮንፈደራሽን ክተኣሳሰሩ ይኽእሉ እዮን። ኣብ ከምዚ ዝኣመሰለ ናይ ፖለቲካ ኩነት ከኣ እዩ ናይ ኮንፈደራሽን ሥርዓት (ምስ ኩሉ ጸገማቱ) ውጽኢት ክህልዎ ዝኽእል።

ብተውሳኺ ዓዴፓ ናይ ሾሻል ዴሞክራሲ (social democracy) መምሪሕኦም ብሩህ ብዝኾነ መገዲ ክገልጽዎ ይግባእ። ሾሻል ዴሞክራሲ ምስ ሾሻሊስት ሥርዓት ዘዳናግርዎ ሰባት ስለዘለዉ ፍልልዮም ኣነጻጺርካ ምቕራብ ኣድላይ ይኸውን፣ ሾሻል ዴሞክራሲ ንናይ ካፒታሊስት ምዝመዛ ንምጥፋእ ዝዓለመ ሥርዓት እምበር ንባኣዕሉ ርእሰማላዊ ሥርዓት እዩ፣ ብሓጺሩ ሾሻል ዴሞክራሲ ናይ ፖለቲካን ማሕበራዊ ማዕርነትን (egalitarian democracy) ዘምጽእ ሥርዓት እዩ። በዚ ሥርዓት'ዚ ኣዜን ዕውታት ዝኾና ሃገራት ድማ ስዊድን፣ ኖርዌይ፣ ፊንላንድ፣ ደንማርክ ወዘተ እዮን።

ኣብ ዝመጽእ ወይ ካልኣይ ዙርያ ክትዕ ናይ ተነሓሕቲ ፓርቲታት ክልተ ነገራት ኣብ ግምት ኣእትዮም ንኸመያየጡ የማሕጽን፡- ፩) ነቐፌታ ብዝምልከት ብኣዕቕኑ እምበር ካብ መጠን ንላዕሊ ብምውቕቓስ ነቲ ጽቡቕ መንፈስ ናይቲ ዑደት ከበላሽዎ ስለዝኸል ምጥንቃቄ ከድሊ እዩ፣ ፪) እተን ፓርቲታት ውልቃዊ ህላዌኣንን ሕጋዊ ሰብኣዊነትን ከም ዘለዎ ኮይኑ ሓድነታዊ ግንባር ንምፍጣር ግን ጸዕሪ ክገብራ ኣለወን፣ ድሕሪ ምርጫውን ዝተዓወተ ፓርቲ ብዘየገድስ ከምቲ ኣብ ቀረባ ጊዜ ዝቐረበ ናይ ተመጣጣኒ ውክልና (proportional representation) ክልላዊ ሕገ መንግሥታዊ ምምሕያሽ ነተን ዘይተዓወታ ፓርቲታት ኣብ ፓርላማ መንበር ንኸረኽባ ውሕስነት ዝህብ እኳ እንተኾነ፣ ዝበለጸ ዝኸውን ግን ጥሙር መንግስቲ (coalition government) ምስ ዝቐወም እዩ፣ ኣብ ጥሙር መንግስቲ እተን ፓርቲታት ናይ ፓርላማ

ውክልና ጥራይ ዘይኮነስ ናይ መንግሥታዊ ውሳኔ ዕቕር ሓይሊ ይህልወን፣ ኣብ ፖሊሲ ምርቃቕን ኣብ ግብሪ ምትርጓምን ድማ ተሳትፎ ይህልወን። ንኣብነት ኣብ ቦትስዋና ቀንዲ ተነሓኒሕቲ ፓርቲታት ሰለስተ ኮይነን ዋላውን ሓንቲ ፓርቲ ዝበዘሐ ድምፅ-ምርጫ ትርኩብ እምበር ከም ልምዲ ጥሙር መንግስቲ ብምቕም ነተን ካልኣት ፓርቲታት ብምስታፍ ነታ ሃገር ትመርሕ።

All Rights Reserved Copyright © IDEA, Inc. 2020; please send feedback via webmaster@africanidea.org